

Mites i realitats del catarisme

L'interès pels càtars augmenta, però aquest interès sovint s'alimenta de falsedats. En aquest article Jordi Ventura destria el gra de la palla.

Mai no hauria imaginat, quan tenia dinou anys i vaig començar a investigar el catarisme, que el tema es convertiria en un fenomen de masses, una moda en què tothom voldria participar, comprar llibres que en parlessin i visitar els llocs on els dirien que aquella estranya religió dels segles XII i XIII s'havia estès. Avui, quan una colla d'investigadors hem estudiat científicament les fonts documentals més autèntiques, escampades i amagades al llarg dels segles, el catarisme ja no pot ser considerat, de bona fe, com una religió ni estranya ni misteriosa.

Les seves pràctiques i creences s'enllaçaven amb els temps més antics del cristianisme, interpretant literalment els preceptes de l'evangeli dins una visió dualista del cosmos i del món on vivim. Dotada d'una organització

jeràrquica tan senzilla com la dels temps eclesiàstics primitius (ancians d'ambdós sexes, diaques i bisbes flanquejats per dos consellers), l'església càtara s'espargí de l'una punta a l'altra d'Europa, i no solament per les terres occitanes que avui coneixem. A totes les nostres també, encara que els seus *bons homes* o ancians depenien dels situats Pirineu enllà.

Encara no fa tants anys, res no indicava l'èxit que havia de tenir. La gent confonia a posta i per broma, "càtar" i "catarro", i motejava els qui es dedicaven a estudiar la qüestió. Personalment, els espuris em posaren el penjament de ser no menys que *bisbe càtar*, a l'espera de trobar bajanades pitjors.

Es curiós que una religió anorreada fa molts segles pugui suscitar encara tant d'interès en el públic i provocar encara tanta por en els

ARXIU

Trobada al Castell de Montsegur. Enguany s'ha commemorat el 750 aniversari del setge i la rendició dels càtars.

hereus dels seus adversaris triomfants, que han fet tots els possibles per denigrar-la, per negar-li els aspectes positius que tenia i per presentar-la com una mena de flor boscana, sorgida espontàniament i sense lligams de cap mena amb les comunitats que, arreu d'Europa, creien i practicaven el mateix. El que ensenyen ara a les Facultats és aquesta visió estranya d'unes comunitats sorgint a diversos punts europeus, amb les mateixes creences i un sistema de jerarquies ben semblants i unes pràctiques gairebé en tot iguals, per bé que els dignataris s'acomodaven a les pràctiques i a la jerarquia de Bulgària, terra amb què, suposadament, no hi haurien tingut res a veure.

Aquest desig de privar l'església càtara de lligams més propers als temps apostòlics és transparent i per ell entenem que s'arribés a

l'estat confusionari que en tenim actualment. I pensar que una editorial barcelonina volia suprimir d'un llibre sobre el tema la part doctrinal, perquè —em deien— tothom ja sabia de què anava —quan encara escatim i investiguem sobre temes especials, en què universitaris i clergues, historiadors i filòsofs no ens hem posat d'acord.

Els arguments de segles enrere es fan servir com a bons en el món actual. Que si el seu rebuig de l'acte de matar en feia uns éssers antisocials, que negaven el principi d'autoritat. Que si la seva castedat posava en perill la mena, que hauria acabat per desaparèixer. Quan aquestes i moltes altres prescripcions només s'aplicaven als escollits que rebien el *consolament*, bateig de l'Esperit Sant, de manera consemblant al que passava entre els catòlics i els seus monjos i preveres. El catarisme no era un fenomen antireligiós, o anticristià, sinó un fenomen d'intensa bona voluntat religiosa. Els seus adeptes s'anomenaven *cristians i bons homes* i es presentaven davant els qui volien convèncer com a misatgers i mitjancers d'un cristianisme vertader viscut intensament, diferent de la mena de cristianisme purament verbal i superficial dels capellans de l'època.

Allò que més ha colpit les imaginacions han estat les efemèrides del setge i la rendició del castell de Montsegur, seguides pel càstig esgarrifós de centenars de persones que hi vivien i que, en negar-se a abjurar de les seves idees, foren cremades vives al prat que hi ha al peu del puig.

El 16 de març d'enguany s'ha commemorat el 750è aniversari d'aquell esdeveniment, convertit en emblema de la submissió i transformació violenta de tota una civilització. El final fou lent, però continu. Devastat per les persecucions i les humiliacions, desmoralitzat per la desaparició dels seus dirigents principals, el país acabà per abandonar la religió càtara i acceptà, amargat i resignat, el triomf dels vencedors. Prevalgueren les estructures imposades pels francesos. Però el cost fou gran. El règim de terror que establí la Inquisició va reduir a un nivell molt baix la cultura occitana, que fins llavors havia arribat a un punt molt alt. Durant força temps, ningú no gosà afirmar que qui discrepava en matèria de religió era, tot amb tot, una criatura de Déu i que, per tant, no era just de llevar-li la vida per la seva dissensió. L'oblit d'aquesta veritat tan senzilla significava una claudicació moral de conseqüències greus.

Durant trenta-cinc anys terribles, el país veié com li queien al damunt, la creu en l'una mà i l'espasa a l'altra, unes hordes d'energúmens que saquejaven, degollaven i incendiaven. La paraula contra l'espasa, la lluita de la idea contra la força. No és estrany que la

Trobada al Castell de Montsegur. L'interès pel catarisme cada vegada és més gran.

memòria popular hagi volgut fer de les flames del braser enorme de Montsegur un símbol de resistència. Encara que, de fet, l'últim castell a rendir-se als francesos, el 1255, fou el de Queribús, onze anys més tard que el de Montsegur. A la seva caiguda hi hagué de tot: col·laboracionisme amb el rei de França, resistència a ultrança, amb el rerefons dels drets ancestrals que Jaume I podia tenir, i tenia, sobre la zona.

Els castells càtars. Avui, els qui pretenen ser els amics del catarisme, hi afegeixen —afligeixen— coses que no s'adiuen amb el que creien. I així, parlen de creus càtars i fins hi ha hagut *especialistes* de casa nostra que n'han “trobades” pertot. Quan els càtars, de fet, sentien animadversió contra la creu, instrument de suplici del Crist. Tanmateix, la creu de Tolosa, de què fan sovint una creu càtara, podria contenir uns elements interpretables com a esotèrics, però és molt més antiga que el catarisme mateix, i privativa de la família comtal.

Amb els castells relacionats amb els càtars passa una cosa semblant. Hi ha una gran part d'invenció per a engalipar turistes i un muntatge excel·lent per part del govern francès. Unes zones molt deprimides econòmicament han trobat un mitjà de vida bastant productiu amb les multituds de turistes disposats a comprar-hi qualsevol cosa amb tal que porti el nom de càtar. Així, anuncien un *cassoulet cathare*, i els turistes estan encantats de trobar un plat fet en part de carn de moltó, de porc, d'ànec i d'oca, suposadament “apreciat” per una gent que era vegetariana. El mateix cal dir del “formatge càtar”. O del “bistec càtar” que em serviren en un restaurant de Mirapeix (Mirepoix), idea d'un mal gust especial, perquè la carn era particularment crema-

Castell de Queribus. L'interès turístic suscitat pel catarisme ha fet que aquest castell tingués la denominació, poc encertada, de càtar.

da, volent recordar la d'un reu de la Inquisició. També hi ha un determinat *vin cathare*, i els càtars no en bevien. Fet que alguns es resisteixen a creure, sobre la base que una part de l'economia de la zona *avui* gira entorn del conreu de la vinya i la producció de vi. Era l'argument que volien adduir-me un presentador de Catalunya Ràdio i un altre participant en una de les tertúlies que solen fer-s'hi, no pensant que l'economia de fa set segles no és la mateixa que la d'ara i ignorant el fet que la indústria llenguadociana (i catalana del nord) ha estat assolada des de fa segles per la política dels francesos.

Amb la denominació “turístico-cultural” de castells càtars en trobem uns que, a les croades franceses contra els occitans, exerciren un paper militar, com ara Termes o Queribús; un paper de refugi, com Pueglaurens (*Puy-laurens*); o que no exerciren cap paper, però eren propietat de famílies importants del moviment, com és ara Peirapertusa (*Peyrepertuse*). En tot cas, la denominació de “castells càtars” no és ben bé encertada, puix que cap de les estructures actuals no correspon a les dels castells que pogueren veure els adeptes del catarisme. Els murs que els servien de refugi foren arrasats i els conquistadors francesos els reconstruïren segons les necessitats d'èpoques més tardanes. Els “castells càtars” que veiem avui daten, majoritàriament, del segle subsegüent al de les croades antioccitanes i eren castells reials que defensaven la frontera de les possessions de França contra els catalans. Raó suficient perquè poguessin interessar els milers de gent nostra que, any rere any, els visiten i s'hi entusiasmen. Però convindria que ho fessin amb coneixement de causa i no víctimes de l'especulació de gent a qui, precisament, no agradem gaire i que més aviat representen una perpetuació de la mentalitat genocida que França començà a imposar-hi fa set segles. Com és ara el cas del restaurant i llibreria de Montsegur, *l'Occitadelle*, de tan fàcil accés per als turistes que hi deixen els diners, sense saber allò que el lloc i la gent que el duen signifiquen i representen.

Alguns dels castells tornats a construir pels francesos, al llarg de la història foren demolits una altra vegada; és el cas de Termes. I una altres, com Montsegur, començaren a ser-ho en temps del cardenal Richelieu.

Si ens fixem bé en les cròniques que ens narren les croades franceses al Llenguadoc, veiem que Menerba (*Minerve*), Termes, Saisac, Cabaret, avui Lastors (*Lastours*), Montreal, Lavar, Laurac, Fanjaus (*Fanjeaux*), etc., no eren únicament castells en el sentit corrent del terme. El mot que els designava és el de *castrum*, burg o vilatge fortificat coronat amb la torrassa senyorial.

Montsegur. Montsegur també era un d'aquests vilatges fortificats. *Castrum* l'anomenaven totes les declaracions efectuades en aquella època i que, és clar, se'ns han conservat en llatí. Pel damunt, el coronava una torrassa, reconstruïda des del 1204, i on habitava el cavaller que dirigia la defensa del lloc. Al voltant de la torrassa hi havia un poblet, compost de cases de pedra i de cabanes, amb carrerons i uns caminois que duïen a fora i per on entraven els queviures o s'emportaven els malalts. Era un poblet més aviat gran, habitat per unes 300 persones, amb quadres de cavalls, dipòsits d'armes i de menjar, i tallers de costura o de teixidors mantinguts pels càtars. En aquella època el poblet ocupava tot el puig, de forma que avui encara es troben en el bosc adjacent al castell els vestigis de les parets de les cases.

Un lloc que llavors ja posseïa un dispositiu de defensa força important no pot ser el castell petit actual. En primer lloc, no hauria pogut ni contenir la família senyorial, d'un 40 persones, sense comptar el seguici. Menys encara hi podien cabre, a més, els 50 homes armats, amb les dones o concubines, 17 cavallers, 9 escuders, els seus cavalls i, naturalment, la comunitat religiosa. Com a mínim, 300 persones més.

Pensem, també, que tots els llocs edificats que havien estat habitats per heretges, per llei eren demolits. Després, els francesos de Levis-Mirepoix reconstruïren un castell al lloc de la torrassa de Ramon de Perelha, el senyor del lloc.

Les quatre faules llegendàries.

Aquests darrers anys s'han anat escampant quatre llegendes particularment perniciososes.

Castell de Montsegur. S'ha convertit en un símbol de la resistència càtara.

L'una gira al voltant del fet que, en rendir-se el castell, els 15 dies de treva demanats pels defensors el 1r de març del 1244 eren per la necessitat de celebrar una festa religiosa, més o menys secreta i relacionada amb l'equinocci de primavera. La realitat és força més prosaica. El cavaller Peire Roger de Mirapeix, que obtingué la treva, l'únic que volia era guanyar temps: li havien promès que, en el terme de set dies, li arribaria un exèrcit de socors. És clar, aquest auxili mai no arribà.

Una altra niciesia són les elucubracions al voltant d'un pretès culte solar a Montsegur. És a dir, que l'arquitectura del castell hauria tingut en compte l'orientació solar per a unes necessitats determinades del culte lligades amb el fenomen equinoccial.

Quan aquestes hipòtesis estranyes començaren a circular, les excavacions arqueològiques encara no havien demostrat que el castell que avui podem contemplar al cim del puig no és el dels càtars. De tal manera que, si el culte solar hagués existit, hauria estat cosa dels conquistadors francesos, car foren ells els qui feren construir el castell actual.

Tal vegada no seria inútil de recordar als visitants embadalits del lloc, que s'han cregut aquest mite (al capdavant, tan recent), que el sol, com la terra, el cel, la lluna i tot el món visible i material eren per als càtars l'obra creadora del diable, príncep d'aquest món.

Però queda encara una altra fantasmada, amb la qual he hagut de topar no fa gaire. Amb motiu d'una emissió de la televisió vaig conèixer l'autor d'una novel·la que barreja el tema mític del Sant Graal, el calze de la Santa Cena, amb un suposat tresor místic dels càtars. L'autor, un alemany molt humà i molt simpàtic, pretén fer de l'obra no menys que una tetralogia. I segurament que serà així, perquè la primera part té força èxit. Però hagué d'acceptar el fet incontrovertible que mai, en cap moment, la documentació de l'època no lliga catarisme i llegenda del Graal. Una cosa és el dret a romançar la història i una altra els fets històrics.

Més repatani resultà un altre dels escriptors que es permeten de pontificar sobre el que ignoren. A la ràdio aquest cop, el dia abans, un tal Ramon Hervás desbarrava dient que, en temps de Pere el Gran, "França havia fet una croada contra la corona d'Aragó, enviant els *Cien Mil Hijos de San Luís*". O que, en arribar la rendició de Montsegur, uns dirigents de l'església càtara havien salvat un cert tresor místic del catarisme, que hi hauria estat amagat.

Aquesta idea fantasiosa del Graal conservat pels càtars ja comença a ser antiga. El 1933 contribuï a popularitzar-la l'escriptor alemany Otto Rahn, autor de *Kreuzzug gegen den Graal* ("Croada contra el Graal"), llibre dotat

d'una tesi seductora, però totalment desproveïda de sentit i de base científica. Algú ha afirmat que els nazis adoptaren la idea i haurien fet recerques per tal de retrobar el calze sagrat. En tot cas, a les dècades del 1950 i el 1960, molts turistes alemanys semblen haver-hi cregut; i consta que, fins que no fou prohibit, s'enduïen en els seus cotxes munts de pedres de Montsegur, perquè les consideraven talismans.

Què podia ser el tresor dels càtars? Suposicions a banda, els documents ens parlen de quantitats de moneda, imprescindibles per al funcionament de l'església càtara. Oimés si tenim en compte el paper que tingueren els adeptes del catarisme en l'economia del seu temps, tema que ja fa una dècada que investigo. Tot al més, podríem suposar que, a més de la moneda susdita explícitament, el mot *tresor* també hauria pogut incloure alguns llibres, escriptures sagrades o bé obres doctrinals, que per a ells tenien un valor essencial. Però mai, res, de les diademes sagrades, del calze o del "sant Graal" de què molts ara ens parlen.

Castellbò d'Alt Urgell i Prades del Baix Camp. Un arxiprest de l'Alta Cerdanya, l'abbé Maties Delcor, que plagia abundantment els meus treballs sobre el catarisme, només es permetia de citar-me quan es pensava que m'havia equivocat. Un d'aquests casos en què dubtava de la meua feina era el de la presència de catalans a Montsegur abans de la seva caiguda en mans dels francesos. Ell ho negava, presentant-ho com una precipitació meua. Amb tot, la documentació conservada hi deixa ben remarcada la presència de gent nostra. La qual cosa no té res d'estrany, donada la difusió que aquesta altra religió cristiana tingué en alguns indrets dels Països Catalans. A les dues Catalunyaes, la vella i la nova, però igualment a Mallorca i al País Valencià.

Fins i tot, en alguns llocs, els seus adeptes hi predominaren, i convindria de plantejar-se la possibilitat, la necessitat tal vegada, de freqüentar aquests llocs bàsics de la nostra història dels càtars. En sobresurten dos: l'un és Castellbò, a l'Alt Urgell, i l'altre és Prades, al Baix Camp, juntament amb les muntanyes que l'envolten.

Castellbò, centre del vescomtat decisiu en la història d'Urgell i en la creació del principat d'Andorra, avui és un poble que mor, amb prou feines una dotzena de cases habitades. Però conserva, molt enrunades, les restes del seu antic castell que fou al seu temps el centre de les prediques i les missions dels càtars en aquells rodals. Pel que fa a la zona de Prades, degué ser el refugi privilegiat de la religió perseguida, un dels llocs on persistí més temps a Occident,

Castell de Peirapertusa.
Aquest tampoc no era exactament un castell càtar però era propietat d'una família important del moviment.

centre de difusió de la dissidència doctrinal pel sud del Principat i el nord del País Valencià. Baldament només fos per això, la *vila roja*, com en diuen, bé es mereixeria que hi establís el centre d'estudis càtars que ja fa temps que vull fundar.

Jordi Ventura

instruments de festa

el flabiol el sac de gemecs la gralla

del 13 de juliol al 2 d'octubre
Sala d'exposicions Santa Madrona
C/ Portal de Sta. Madrona, 6-8
BARCELONA

Horari:

de dimarts a dissabte: d'11 a 14 h.
i de 17 a 20 h.
festius: d'11 a 15 h.

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura